

הרב שמואל יוסיפון והרב ישעיה אברמסון

הרחקת נזקים

בירורים במחלוקת חכמים ור' יוסי

תוכן:

א. פתיחה.

ב. שיטת הרמב"ן במחלוקת.

ג. שיטת התוס' במחלוקת.

סוגיית מחיצת הכרם.

סוגיית הרחקת סולם.

ד. היזק בידיים.

ה. מהות גיריה דיליה.

ו. סיכום.

פתיחה

פרק שני עוסק בדיני ההרחקות השונים שחייבים בהם השכנים. בעניין זה של הרחקת שכנים זה מזה מצינו מחלוקת יסודית. נחלקו ר' יוסי וחכמים האם על הניזק להרחיק את עצמו, או שמא על המזיק להרחיק את עצמו מהניזק¹.

כמובן, בתחילת דברינו יש לציין שדיני הרחקת הנזקים של פרק זה שונים מדיני חיובי השמירה של נזקים המוזכרים בב"ק. דיני ההרחקה בהם עוסק פרקנו הינם נזקים שאינם ישירים כל כך (כגון גרמא וגרמי), לעומת הנזקים המוזכרים במסכת ב"ק שם מדובר בנזקים גמורים הבאים על ידו או על ידי ממונו.

לאור חילוק זה יש להבין את מחלוקת רבנן ור' יוסי. מחמת שאנו עוסקים בנזקים שאינם גמורים, סובר ר' יוסי שאפשר לדרוש מהניזק להרחיק את עצמו. כלומר, כיוון שהנזק אינו גמור ונעשה ברשותו של המזיק, סובר ר' יוסי שעל הניזק מוטלת אחריות ההרחקה למנוע מעצמו את הנזק. חכמים סוברים שמכל מקום על המזיק - מחולל הנזק - להרחיק עצמו.

שיטת הרמב"ן במחלוקת

כפי שצינו פרקנו עוסק בנזקים שאינם ישירים. השאלה המרכזית הטעונה בירור היא מהם המקרים בהם נחלקו רבנן ור' יוסי.

1. מחלוקתם מוזכרת בהקשר של הרחקת אילן מבור (משנה כה ע"ב). רבנן אומרים שבמקרה שקדם בעל הבור צריך בעל האילן להרחיק עצמו כדי שלא יזיק את חברו ור' יוסי סובר שאפ' אם קדם בעל הבור על הניזק להרחיק את עצמו.

הרמב"ן בקונטרס דינא דגרמי (עמ' קפט'²) מגדיר באילו מקרים נחלקו:

ומעתה למדנו לפי דרכנו שדיני הגרמות כהלכות שבת, יש מהן שחייב לשלם ויש מהן פטור ומותר ויש מהן פטור אבל אסור. דינא דגרמי חייב לשלם כגון מסור וחביריו. ויש מהן פטור אבל אסור, כגון גרמא דגירי דאמרינן (ב"ב כב:): זאת אומרת גרמא בניזיקין אסור, והיינו דקתא. ומהן פטור ומותר כגון בהנך גרמי דקיימא לן כר' יוסי דאמר על הניזק להרחיק את עצמו.

בדברי הרמב"ן רואים שישנם שלשה חילוקי דינים:

- א. דינא דגרמי - לכולי עלמא צריך להרחיק, וחייב בו כנזק גמור.
  - ב. גרמא - מחלוקת ר' יוסי וחכמים האם צריך להרחיק, והלכה כר' יוסי. מכל מקום לכולי עלמא פטור מלשלם.
  - ג. גיריה דיליה בגרמא - על אף שבגרמא סובר ר' יוסי שעל הניזק להרחיק את עצמו, מודה בגיריה דיליה שחובת ההרחקה מוטלת על המזיק.
- לעומת שיטת הרמב"ן המחלק בין דינא דגרמי לגרמא ומעמיד את מחלוקת רבנן ור' יוסי רק במקרה של גרמא, סובר רש"י (כב ע"ב ד"ה גרמא בניזיקין) שאין חילוק בין דינא דגרמי לגרמא, וממילא יוצא בשיטתו שמחלוקת רבנן ור' יוסי היא בין בדינא דגרמי ובין בגרמא³.

שיטת התוס' במחלוקת

בחילוק שבין דינא דגרמי לגרמא, מצינו שהתוס' (כב ע"ב ד"ה זאת) הולך בדרכו של הרמב"ן ומחלק גם הוא בין גרמא לגרמי. בניגוד לדברי הרמב"ן, שהזכיר שמחלוקת ר' יוסי וחכמים היא רק במקרה של גרמא, בדברי תוס' אין התייחסות מפורשת לשאלה זו. ננסה לברר מתוך הסוגיות מהי שיטת תוס' בהעמדת המחלוקת - האם רק בגרמא כדברי הרמב"ן או שמא אף במקרים נוספים.

סוגיית מחיצת הכרם

הגמ' בפרק ראשון (ב ע"א) מביאה את דין חיוב בניית מחיצה בכרם:

כדתניא מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו גדור חזרה ונפרצה אומר לו גדור נתיאש הימנה ולא גדרה ה"ז קידש וחייב באחריותן.

תוס' (ד"ה כדתניא) אומר שמתוך מימרא זו הוכיחה הגמ' שר"מ דאין דינא דגרמי, כלומר מחייב במקרה של דינא דגרמי. בהמשך הסוגיה (ד"ה אומר) כותב תוס' שחיוב בניית המחיצה שמוטל על בעל הכרם נכון גם לדעת ר' יוסי:

אומר לו גדור. פירוש לבעל הכרם והוא המזיק דארבע אמות שאמרו להרחיק הוא בשביל עבודת הכרם כדאמרי' בפ' שני לקמן (דף כו ע"א) ואפילו ר' יוסי דאמר

2. כל הציונים לרמב"ן במאמר זה הם ע"פ הרמב"ן הוצאת מכון מערבא.
3. להרחבה בעניין מחלוקת רש"י והרמב"ן עיין בדברי הרמב"ן בסוגיה (כב ע"ב ד"ה גרמא בניזיקין).

לקמן (דף יח ע"ב, כה ע"ב) על הניזק להרחיק את עצמו האמר רב אשי לקמן (דף כה ע"ב) מודי ר' יוסי בגירי דיליה.

תוס' אומר שאף ר' יוסי מודה שעל בעל הכרם להרחיק את עצמו ולבנות מחיצה, כיוון שמדובר בגיריה דיליה, וכלל נקוט הוא בידינו שאע"פ שסובר ר' יוסי כי בכל מקום על הניזק להרחיק את עצמו - בגיריה דיליה מודה הוא לחכמים שעל המזיק להרחיק את עצמו.

אם נצרף את שני הדברים שהביא תוס' - **מצד אחד** הגדיר תוס' את המקרה שלנו כדינא דגרמי **ומצד שני**, אף שמדובר בדינא דגרמי, נצרך תוס' להעמיד את המקרה שלנו כגיריה דיליה כדי לומר שגם ר' יוסי מודה - יוצא מדברי תוס' שמחלוקתם היא גם במקרה של גרמי ולכן הוצרך להעמיד את המקרה כגיריה דיליה, כדי שיוודה ר' יוסי לחכמים.

הבנה זו של תוס' עומדת בניגוד לדבריו של הרמב"ן שהבאנו לעיל. הרמב"ן העמיד את מחלוקתם רק במקרה של גרמא. לדעתו במקרה שבו הדין הוא גרמי אין אנו נזקקים להגדיר את המקרה כגיריה דיליה על מנת שיוודה ר' יוסי שהרי לשיטתו מעולם לא נחלקו ר' יוסי וחכמים במקרה של גרמי, אלא כולם סוברים שעל המזיק להרחיק עצמו.

לסיכום, מדברי התוס' בסוגיית מחיצת הכרם הוכחנו ששיטתו היא שנחלקו חכמים ור' יוסי גם במקרה של גרמי.⁴

סוגיית הרחיקת סולם

מחלוקת זו של ר' יוסי וחכמים מוזכרת בצורה מפורשת במשניות רק פעם אחת במשנה לקראת סוף הפרק, בעניין הרחיקת אילן מבור.

4. ואפשר שניתן לדחות הוכחה זו. בתוס' הראשון (ד"ה כדתניא) שהגדיר את המקרה שלנו כגרמי עסק במפורש בדין של כלאיים אבל בתוס' השני שהזכרנו (ד"ה אומר) עסק בדיני מחיצת הכרם. כידוע, הצורך במחיצת הכרם הוא משתי סיבות א. מדין כלאיים - כדי שלא תתערבב הכרם בשדה הלבן ותאסור את השדה ב. מדין היזק המחרישה - שלא יכנס בעל הכרם עם מחרישתו ויזיק את בעל השדה. ויש לשאול הרי נזק מחרישה הוא נזק בידיים כיוון שנכנס עם מחרישתו לשדה חברו ומזיק. א"כ, מדוע נצרך תוס' להעמיד היזק זה כגיריה דיליה הרי במזיק בידיים כשיש ניזק, ברור הדבר שאסור להזיק וצריך המזיק להרחיק עצמו. וניתן לומר שבאמת כוונת תוס' להגדיר את הנזק כנזק בידיים אלא שהשתמש בביטוי גיריה דיליה מחמת שזוהי לשון הגמ' במקרים שאף ר' יוסי מודה. אם נדייק בלשונו של תוס' נראה שהמושג גיריה דיליה מוזכר ביחס לבניית מחיצה מהטעם של כניסת מחרישה בלבד ולא ביחס לנזק של כלאי הכרם - כלפי נזק זה אמר תוס' שהוא גיריה דיליה ונאמר שכוונת תוס' לומר שהוא מזיק בידיים ולכן גם ר' יוסי מודה. אולם כאשר נצריך לבנות מחיצה מטעם נזקי כלאים שזה נזק של גרמא יחלוק ר' יוסי ולא יחייב להרחיק. ע"פ דחייה זו נאמר שבמקרה של גרמי לא נחלקו ר' יוסי ורבנן כלל ור' יוסי מודה לחכמים שצריך להרחיק גם ללא התנאי של גיריה דיליה. וכל מחלוקתם היא רק במקרה של גרמא ושם נצרך המושג של גיריה דיליה כדי שיוודה ר' יוסי לחכמים.

הגמ' (כב ע"ב) על דברי המשנה, העוסקת בהרחקת סולם מן השובך מחשש עליית נמייה, מזכירה את מחלוקת ר' יוסי ורבנן:

לימא מתניתין דלא כר' יוסי דאי ר' יוסי הא אמר זה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו אפילו תימא ר' יוסי הא אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה אמר מודי רבי יוסי בגירי דידיה ה"נ זמנין דבהדי דמנח ליה יתבא בחור וקפצה.

מדברי הגמ' רואים שמחלוקת רבנן ור' יוסי אינה מחלוקת מצומצמת בנוגע ליחסי אילן ובור בלבד, אלא מחלוקתם היא מחלוקת עקרונית - האם על המזיק להרחיק את עצמו, או שמא על הניזק להרחיק את עצמו. הגמ' מבארת שהמשנה כאן היא גם לשיטת ר' יוסי כיוון שאצלנו הנזק הוא גיריה דיליה, ובגיריה דיליה גם ר' יוסי מודה שעל המזיק להרחיק עצמו.

בעקבות הגמ' שביארה כי מחלוקת רבנן ור' יוסי היא מחלוקת עקרונית נצטרך לשאול את עצמנו מה דין המשניות שעד משנתנו, האם ר' יוסי ורבנן נחלקו לכל אורך הפרק עד למשנתנו?

את התשובה מספק תוס' (ד"ה לימא) וז"ל:

פר"ח מדקאמר הכא טפי לימא דלא כרבי יוסי ולא קאמר אמשניות דלעיל משמע דכולהו אתי כר' יוסי והוי כולהו גירי דיליה דמההיא שעתא משתכחא היויקא ולא פליג רבי יוסי אלא באילן וצ"ל לפי דמתניתין דלעיל הוי נמי גירי דיליה דמיד כשסומך הכותל מונע הדוושא.

תוס' מביא את דברי ר"ח, ומדבריו רואים שלמד באופן פשוט שבכל המקרים המוזכרים במשניות (עד המשנה שלנו) היה שייך לומר שנחלקו רבנן ור' יוסי. אלא שמתוך שלא הקשתה הגמ' עד כה "לימא מתניתין דלא כר' יוסי" משמע שהמשניות הן גם אליבא דר' יוסי ומכאן שהן עוסקות במקרים של גיריה דיליה⁵.

אחר שביארה הגמ' מדוע המשנה היא גם אליבא דר' יוסי ממשיכה הגמ' ושואלת: והא גרמא הוא? זאת אומרת גרמא בניזקין אסור.

בדברי הגמ' מתקשה תוס' (ד"ה והא) מדוע שאלה הגמ' את שאלתה דווקא על משנתנו ולא על דברי המשנה הקודמת העוסקת בניזקי דוושא.

מדברי תוס', שהקשה רק מסוגיית דוושא ולא משאר נזקי הפרק, אנו למדים ששאר הפרק אינו עוסק במקרים של גרמא, וממילא משמעות הדבר היא ששאר נזקי הפרק הם דינא דגרמי ואפשר שאף נזק בידים.

5. לעומת שיטת ר"ח סובר רש"י (ד"ה לימא מתני') שכל המשניות עד משנתנו אינן אליבא דר' יוסי: "וטובא מילי איכא במתניתין דודאי לאו כרבי יוסי אלא לימא אף זו דסולם ושובך דלא כרבי יוסי".

אם כן, בתוס' ד"ה לימא, ראינו שהמשניות הראשונות בפרק הועמדו דווקא במקרים שהם גירי דיליה כדי שיתיישבו גם עם שיטת רבי יוסי. כמו כן ראינו כעת, בתוס' ד"ה והא, שכל המשניות עד למשנה של דושא עוסקות במקרה של גרמי. אלמלא היה מעמיד ר"ח את אותן משניות בגירי דיליה היינו אומרים שרבי יוסי חלוק עליהן, אף שהן עוסקות בגרמי. אם כן, למסקנה, מדברי תוס' רואים שמחלוקת ר' יוסי וחכמים היא לא רק בדין של גרמא, אלא גם בדין של גרמי ויתכן שאף במקרה של היזק בידיים.

לסיכום, הזכרנו שתי סוגיות שמהן מוכח כי תוס' חולק על דברי הרמב"ן וסובר שמחלוקת ר' יוסי וחכמים היא לא רק במקרה של גרמא, אלא אפילו במקרה חמור יותר של דינא דגרמי.

היזק בידיים

בהמשך למה שביררנו עד כה בשיטת תוס' במחלוקת חכמים ור' יוסי, נצטרך לשאול האם תוס' מעמיד את מחלוקתם גם במקרה של נזק בידיים.

הערה: כוונתנו בביטוי נזק בידיים היא רק כאשר אין דבר הניזק. במקרה שקיים דבר הניזק ודאי שלכולי עלמא אין לשום אדם רשות להזיק את חברו.

בריש פירקין מופיעה המשנה שעוסקת בדיני הרחקת בור:

לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו ולא שיה ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין אא"כ הרחיק מכותל חברו שלשה טפחים וסד בסיד.

הרמב"ן בקונטרס דינא דגרמי (עמ' קצ' ד"ה עוד יש) מגדיר את נזק חפירת הבור המוזכר במשנה:

וחפירת בור שיה ומערה כיוון דכל מרא ומרא דקא מחי מרפי לארעיה כמאן דאזיק בידיים דמי וחייב אפי' לרבנן דפליגי עליה דר"מ.⁶

במהות הנזק של חפירת בור מצינו בגמ' שני הסברים:

א. מתונתא – מי הבור מחלישים את הקרקע (יח ע"א).

ב. 'כל מרא ומרא' – חפירת הבור מזעזעת את הקרקע ומחלישה אותה (יז ע"ב).

תוס' (יז ע"ב ד"ה לא יחפור) מבאר שטעם 'כל מרא ומרא' נצרך רק כדי להעמיד את משנתנו אליבא דר' יוסי. כלומר, 'כל מרא ומרא' מגדיר את הנזק כגיריה דיליה.

אם כן, נמצאנו למדים שלמרות העובדה שהנזק אצלנו נחשב נזק בידיים, מכל מקום תוס' נצרך להסביר שהמשנה היא גיריה דיליה – כדי להעמיד את המשנה אליבא דר' יוסי. מדברי תוס' רואים שמחלוקת ר' יוסי וחכמים היא גם במקום שהנזק הוא נזק בידיים.

ואמנם ניתן היה לדחות ולומר שתוס' חולק על הרמב"ן בהגדרת הנזק של חפירת בור, וסובר שהוא אינו נזק בידיים, כיוון שגם אחר ריפוי הקרקע עדיין היא עומדת וייתכן שאף הבור

6. רבנן החולקים על ר' מאיר (ב"ק ק). וסוברים שאין אדם מתחייב לשלם במקרה שהזיק בגרמי.

שעתידיים לחפור בה יוכל לעמוד זמן מה. רק משום שאין זה נזק בידיים (אלא גרמא או גרמי) מצריך תוס' שיהיה גיריה דיליה כדי שר' יוסי יודה, ובאמת גם תוס' מודה שבנזק בידיים לא חולק ר' יוסי על חכמים ומודה שעל המזיק להרחיק את עצמו, והדבר צריך הכרע.

מהות גיריה דיליה

עד כה הוכחנו שנחלקו הרמב"ן ותוס' באילו מקרים נחלקו ר' יוסי וחכמים. **לדעת הרמב"ן** נחלקו ר' יוסי וחכמים רק במקרה של גרמא, אבל בגרמי או בנזק בידיים מודה ר' יוסי שעל המזיק להרחיק את עצמו. **לדעת תוס'** נחלקו ר' יוסי וחכמים גם במקרה של גרמי, וכפי שהזכרנו ייתכן שאף בנזק בידיים. למחלוקת זו יש השלכה נוספת בהגדרת תפקידו של המושג 'גיריה דיליה'. 'גיריה דיליה' פירושו המילולי חיצים שלו, של עושה הנזק, וכוונתו היא שהנזק נעשה באופן מידי. כעת נברר מהו תפקידו של מושג זה לפי כל אחד מן הראשונים.

הרמב"ן (כב ע"ב ד"ה זאת אומרת) מגדיר את ההבדל בין גרמא לדינא דגרמי כך:

"דדינא דגרמי הוא הגורם בעצמו שהוא עצמו מזיק כגון מוחל שטר חוב שמכר...
אבל גרמא בנוזקין הוא הגורם לאחר לעשות היזק שאינו אלא מזמין..."

מדברי הרמב"ן עולה החילוק שבגרמא חסר הקשר בין המזיק למעשה הנזק, לעומת דינא דגרמי אשר שם אין חיסרון בקשר בין העושה למעשה אלא החיסרון הוא בכך שהנזק איננו ניכר.⁷

הגמ' מביאה את המושג גיריה דיליה בכדי להסביר מדוע גם ר' יוסי מודה שעל המזיק להרחיק את עצמו. לפי דברי הרמב"ן שסובר כי מחלוקת חכמים ור' יוסי היא דווקא בגרמא, תפקיד המושג גיריה דיליה יהיה אפוא חיזוק הקשר בין העושה למעשה הנזק, היינו החיסרון במקרה בו נחלקו ר' יוסי וחכמים הוא חיסרון בקשר בין העושה למעשה, והמושג גיריה דיליה בא לפתור בעיה זו. עשיית הנזק בקירוב זמן מגדירה את הנזק כבא ישירות מהמזיק ומוציאתו מגדר גרמא.

לעומת דברי הרמב"ן, לתוס', שהבין שמחלוקתם היא גם במקרה של גרמי, נצרך המושג גיריה דיליה כדי שיודה ר' יוסי לחכמים גם בגרמי, ואכן הראנו שלתוס' יש מושג של גיריה דיליה בגרמי. מהו תפקידו של גיריה דיליה לפי תוס'?

כפי שהזכרנו ההגדרה של גרמי היא שיש חיסרון בנזק, בגרמי אין הנזק ניכר כל כך. אם כן, גיריה דיליה לשיטת תוס' אמור לפתור גם חיסרון זה – להפוך את הנזק להיות נזק ניכר. כיצד ייתכן שגיריה דיליה, שמשמעותו היא קירוב זמן, יגרום לנזק להיות נזק ניכר?

7. עיין קונטרס דינא דגרמי (עמ' קפד). ואמנם מצינו בדברי התוס' (כב ע"ב ד"ה זאת אומרת) שהביא הסבר נוסף בחילוק שבין גרמי לגרמא, מ"מ יסוד ההבדל שציינו שווה בשני ההסברים.

נעיין בדברי היד רמ"ה (פ"ב אות קה):

"כגון דאזיל היויקא משעת הנחתו או מעידן מעשה דעביד האי מזיק ברשותיה
ואזיל היויקא בלא עיכובא עד דמטי גבי הדבר הניזק ומזיק ליה, דכי האי גונא
על המזיק להרחיק את עצמו דכמאן דעביד מעשה ברשותא דחבריה דמי"

בדברי היד רמ"ה ניתן לראות ביאור חדש במושג גיריה דיליה. היד רמ"ה מגדיר שדבר שהוא גיריה דיליה, כשהנזק בא מיד, מגדיר את המזיק כעושה בתוך של חברו. פשוט שאין למזיק רשות לעשות נזק בתוך חצר חברו. כל דברי ר' יוסי שעל הניזק להרחיק את עצמו מבוססים על העיקרון של 'זה עושה בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו' ולכן על הניזק להרחיק את עצמו. ואמנם, כל זה אכן נכון כאשר המזיק עושה בתוך שלו, אבל אם הוא עושה בתוך של חברו דבר זה לא התיר ר' יוסי ומודה הוא לחכמים.

על פי דברי היד רמ"ה נוכל לחזור ולבאר את דברי תוס'. התקשנו בדברי תוס' מה יועיל גיריה דיליה למקרה של גרמי, בגרמי החיסרון הוא שהנזק לא ניכר, ומה יועיל גיריה דיליה לפתור בעיה זו. לפי היד רמ"ה משמעות המושג גיריה דיליה הוא שקירוב הזמן מגדיר את המזיק כפועל בתוך שדה חברו. בגרמי, למרות שהנזק פחות ניכר, סוף סוף נחשב המזיק כעושה בחצר חברו ולכן עליו מוטלת חובת ההרחקה. היינו, כיוון שכל יסוד ההיתר לר' יוסי הוא 'זה עושה בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו', במקרה שלנו, בגיריה דיליה, המזיק מוגדר כעושה בתוך של חברו, ולא בתוך של עצמו, וממילא דבר זה אסור⁸.

סיכום

העולה מדברינו **שלדעת הרמב"ן**, שהעמיד את מחלוקת ר' יוסי וחכמים בגרמא בלבד, תפקידו של המושג גיריה דיליה לקשר בין העושה למעשה הנזק (ע"י קירוב הזמן או המקום) ולכן במקרה של גיריה דיליה מודה ר' יוסי לחכמים.

לדעת תוס', שמחלוקת ר' יוסי וחכמים היא גם בגרמי (שהוא נזק שאינו ניכר⁹), תפקידו של המושג גיריה דיליה הוא להגדיר את הנזק כנעשה בחצר הניזק, כפי שביאר היד רמ"ה.

8. כעת, ע"פ דברינו גם בגרמא, גיריה דיליה יטיל את חיוב ההרחקה על המזיק מאותו טעם שביארנו

בגרמי- נחשב כעושה בחצר חברו.

9. וייתכן שאף במזיק בידיים.